

הרב אליהו לנדא

מראשי ישיבת תומכי תמימים המרכזית
כפר חב"ד

הערה בענין "לאחר שנתחמם הבצק בעסק הידים"

לבוא" דייקא. (והוא כלשון הגהות מיי ומרדכי שהביא הרמ"א "שממהר להחמיץ"). אבל לא בלשון מוחלט — שהבצק "יחמיץ". משא"כ גבי נתחמם בעסק הידים כתב "מיד יחמיץ" (כל' הרא"ש). ועוד חילוק, בהגדרת הזמן שיכול לבוא לידי חימוץ. גבי מקום חם כ' "אפילו בפחות משיעור מיל", אבל לא "מיד". משא"כ גבי נתחמם הבצק מעסק הידים, נקט לשון הרא"ש "מיד יחמיץ". ומשמע ברור דזה חמיר טפי. ולכאור' צ"ב אמאי, מאי שנא חום המקום או חום הידים.

גם קשה מאד, א"כ דלאחר שנתחמם בעסק הידים ודאי דמיד יחמיץ, א"כ לא שבקת חיי לכל בריה. דהרי אי אפשר לאפות מצות בלא עסק הידים. ואיך אפשר שלא ישהה כלל אפילו רגע כמימרא בלא עסק, כמו בין העריכה לניקוב או בין הניקוב לתנור. והלא לא ניתנה תורה למלאכי השרת. וכבר עמדו אחרונים על קושי זה לפי דברי הרא"ש¹. והדברים ידועים.

ולבאר כל זה נקדים, הנה הרמ"א בדרכי משה (תנ"ט אות ג'), הקשה על מה שמביא הב"י דברי ת"ה בענין שהיות אינן מצטרפות, דהרא"ש ודאי לית ליה הא, וא"כ למה הביאו הב"י אחר שכבר כ' דברי הרא"ש. עוד מביא הרמ"א שיש חולקין על הרא"ש, דכתשו' הרשב"א (סי' קכ"ד) כ' שהרמב"ן² היה שולח

בשו"ע (תנ"ט סעיף ב'): "לא יניחו העיסה בלא עסק ואפילו רגע אחד. וכו', וכל זמן שמתעסקים בו אפילו כל היום אינו מחמיץ. ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל הוי חמץ וכו'. ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידיים, אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ". והוא מדברי הרא"ש (כלל י"ד סי' ד'): הובאו דבריו בב"י (סי' תנ"ט אות ב') וגם משם רבינו ירוחם. הרמ"א שם בהגה כתב: "ויש להחמיר למהר בענין עשיית המצות, כי יש לחוש שהשהיות יצטרפו לשיעור מיל, או שיהיה במקום חם שממהר להחמיץ". (וציין להגהות מיימוני ומרדכי).

בשו"ע אדמו"ר הזקן (שם סעיף י"א) כ' וז"ל: "לא אמרו חכמים שיעור מיל אלא כשעדיין לא נתחמם הבצק על ידי עסק הידים אבל לאחר שנתחמם על ידי עסק הידים אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ. וכן במקום חם כגון סמוך לפי התנור שאופין בו או שלש בבית שהוסק בו תנור בית החורף ומרגישין חומו עדיין אם שהה הבצק בלא עסק יכול לבוא לידי חימוץ אפילו בפחות משיעור מיל וכו'. וצריך לתת לב לפי הענין".

וראוי להתבונן בדיוק הלשונות. דגבי מקום חם כגון סמוך לפי התנור וכו', לא כ' אלא: שאם שהה הבצק בלא עסק "יכול לבוא לידי חימוץ" אפילו בפחות משיעור מיל. "יכול

1. וכנודע שהמתירים מצות מכונה, נקטו שמטעם זה אף ראוי להעדיף מצת מכונה, שאין עסק הידים בבצק וממילא לא יתחמם (ועי' שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' טז ועוד). ויש שרצו לומר בכונת הרא"ש דמש"כ "מיד", הכוונה קצת פחות משיעור מיל. (עי' שו"ת שואל ונשאל ח"ב או"ח סימן נ: "דפחות משיעור מיל מקרי מיד"). וכנראה שכך פירש גם הערוך השלחן (סי' תנט ס"ז). אך זהו דוחק. הרי הרא"ש קאי על מה דאמרינן דשיעור חימוץ הוא כדי הילוך מיל. וע"ז כ' דאחר שנתחמם בעסק הידים אינו כן אלא "יחמיץ מיד", ואם כדבריהם הול"ל "ממהר להחמיץ". ולא אמר כן אלא יחמיץ מיד. ועם היות ש"ל דמיד אינו רגע כמימריה, אבל האם ניקום ונאמר דהיינו כמעט שיעור מיל. ועי' משנה ברורה (ס"ק י"ח): "ואפשר דמיד דקאמר המחבר לאו דוקא אלא ר"ל שיעור מועט ומ"מ לכתחלה בודאי יש לזוהר וכו'".

2. מש"כ ברפוסים "הרמב"ם" הוא ט"ס. ועי' בתשו' הרשב"א.

הרמ"א דזה א"א להתאים עם דעת הרא"ש. אך מכיון שבשו"ע לא כ' המחבר דין זה דשהיות אינן מצטרפות, לא השיג הרמ"א עליו.

אולם הדברים צריכים ביאור. ולכאן סו"ס דברי הבי"י קשים. אך נראה מתוך דיוק סגנון דברי אדמוה"ז, דבמתק לשונו אשמעין דל"ק, וגם קושית הרמ"א לא קשיא לבי"י.

אדמוה"ז שינה הסדר ממה שכ' בשו"ע, ולא כ' דברי הרא"ש אלא לבסוף (בסעיף י"א), אחרי פירוט כל הדינים לעיל מיניה (בסעיף ט'), שבו פתח בהדגשה כשי' הרמב"ם וז"ל: "לכתחלה אסור להניח העיסה בלא עסק אפילו רגע אחד. וכל זמן שעוסקין בבצק אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ ואם הניח והוה וכו' ואם שהה פחות ממיל וחזר ונתעסק וחזר ושהה פחות ממיל אין השהיות מצטרפות לכדי הלוך מיל וכו'". דהיי" אף שכבר נתעסק בבצק, אם הפסיק ושהה פחות ממיל "וחזר ונתעסק" — כשר. ולא עוד, אלא אפילו "חזר ושהה פחות ממיל, אין השהיות מצטרפות". והתעלם לגמרי מקושית הרמ"א, דדין זה ודינו של הרא"ש דאחר שנתחמם בעסק הידים ושהה מיד יחמיץ, שכ' רבינו לבסוף, א"א שיבואו כאחד. דמר אמר חדא ומר אמר חדא ופליגי.

רבינו גם לא כתב כלשון המחבר: "ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם בידיהם", דניתן לפרשו דכל שנתעסק ודאי נתחמם. אלא דייק וכתב: "לא אמרו חכמים שיעור מיל אלא כשעדיין לא נתחמם הבצק על ידי עסק הידים וכו'", לומר לך פשט בדברי המחבר והרא"ש. אכן סוף הבצק להתחמם מעסק הידים. אבל לא תימא דכל שנתעסק בו ודאי כבר נתחמם. אלא יש שנתעסק ואעפ"כ "עדיין לא נתחמם". וממילא

המצות לאחר עריכתן, לתנור שהיה רחוק מביתו יותר מעשרה בתים וכו' (לפני שחזר בו מחשש שהיה מרובה יותר משיעור מיל, שמא לא יהיה התנור פנוי) עיי"ש³. הרי שגם לאחר העסק בידיהם השהה הבצק. כמו"כ הוסיפו אחרונים⁴ להוכיח שגם הרמב"ם לית ליה סברת הרא"ש. שהרי הרמב"ם כ' בפירוש שיעור הלוך מיל גם לאחר שנתעסק. וז"ל: "כל זמן שאדם עוסק בבצק אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ. ואם הגביה ידו והניחו ושהה הבצק... כדי שיהלך אדם מיל וכו'".

ויש שפירשו שבכלל דברי הרמ"א בדרכי משה, יש קושיה על השו"ע. דתחילה כ' "וכל זמן שמתעסקים בו אפילו כל היום אינו מחמיץ ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל הוי חמץ וכו'". דמשמע אפי' לאחר שהתחיל להתעסק בו, אם הניחו בלא עסק וכו', שיעורו עד מיל כשי' הרמב"ם. ואח"כ כ' דברי הרא"ש דלאחר העסק בידיהם מחמיץ מיד, וקשיא רישא לסיפא⁵. גם עוד אחרונים עמדו ע"ז⁶.

אמנם נראה דאינו כן, הרמ"א לא כיוון להקשות זה. ושתי ראיות לכך. חדא, דא"כ למה באמת בשו"ע לא השיג על המחבר שהביא דברי הרא"ש. ועוד בדרכי משה גופא, כאשר בא להוכיח דלאו כו"ע אית להו כהרא"ש, לא הביא אלא ממעשה הרמב"ן שבתשו' הרשב"א, אלא ודאי דכל ההוכחה היא רק מכיון שכך היה הרמב"ן נוהג, שלאחר גמר כל העסק דלישה ועריכה השהה הבצק ולא חש כלל שמא נתחמם, משמע דחולק על הרא"ש. וקושיתו על הבי"י אינה אלא על מה שהביא דברי ת"ה בסתם דשהיות אינן מצטרפות, לאחר שכ' דבאי הרא"ש, וסובר

3. אמנם הפר"ח (סי' תנט ס"ב) כ': "ומתוך מש"כ יתבאר לך, כי מ"ש בתשו' הרשב"א, שהרמב"ן היה מתחלה לש בביתו ושולח פתו לפורני (=תנור) רחוק מט"ו בתים, הוא היפך ד' הגאונים ואין לחוש לדבריו וכו'. ומי שעושה כן גוערים בו בנויפה". עכ"ל.

4. עי' משנ"ב בביאור הלכה.

5. ועי' משנ"ב בביאור הלכה וז"ל: "על הד"מ גופא תימה שהעתיק להא דת"ה בהג"ה והוא סתירה מיניה וביה להאי דהרא"ש שהביא המחבר תיכף אחר זה". ומה שכ' שאולי הרמ"א חזר בו כו', הוא דוחק גדול. ובודאי גם מעיקרא פירש בדברי הרא"ש כמו שנת' כאן בפנים, דהיינו כשרואים שנתחמם. ומ"מ על מה שסתם הבי"י דשהיות אינן מצטרפות הקשה, כמבואר בפנים.

6. שו"ת מהרש"ם ח"ב (סי' טז), ועוד אחרונים.

ונמצא, דדינים אלו הם ממש כמו גבי לשה בחמה, שתלוי אם הוחמה העיסה או לא. וז"ל שו"ע אדמוה"ז (סעיף א' וח')⁷: "אין לשין העיסה של פסח במקום שהשמש זורח שם, שחום השמש מחמם העיסה ובקל תוכל לבוא לידי חימוץ". עבר ולש תחת השמש או סמוך לתנור, אם על ידי כן הוחמה העיסה אסורה באכילה ואם לאו מותרת וכו'". ויעויין בביאור הגר"א שעל דינו של הרא"ש כ': "וכמ"ש שם (= פסחים מ"ב ע"א, דרש רבא אשה לא תלוש בחמה ולא בחמי חמה וכו'). עברה ולשה מאי ומסקינן דאסור וע"כ בלא שהה שיעור מיל דאל"כ בלא"ה אסור ולשאר פוסקים קאי אף אלשה בחמה". לענ"ד מוכח וברור שזהו פירוש דברי אדמוה"ז.

זאת ועוד, שם בסוף סעיף ט' כתב: "אבל מה שנוהגין המון עם כשרואין מצה העשויה מונחת וכו', וכדי שלא תבוא לידי חימוץ משפשפין בה בידים, אין זה מועיל כלום. ואדרבה היד מחממת את הבצק וממהר להחמיץ". ולכאור' מאי האי. הלא "מצה עשויה" כבר הי' בה עסק הידים הרבה, ומ"מ "כשרואין מצה העשויה מונחת", דהיינו ששהתה קצת, וחוזרים ומגרעין בה עוד יותר ע"י ש"משפשפין בה בידים", וכלשונו "ואדרבה, היד מחממת את הבצק". ומ"מ אמר על זה רק שהמצה "ממהרת להחמיץ" ותו לא. ודאי החמיצה הוה ל' למימר. אלא ודאי כדארמין. דאף לאחר שנתעסק בה בידים, כל זמן שודאי ש"עדיין לא נתחמם", כשר⁸.

ולמסקנה הלכה למעשה, אפילו שלא הבחין שהוחם הבצק, מ"מ הרי ברבוי העסק א"א שלא יתחמם כלל. ואפשר דמה שלא הבחין בכך, משום שלא נתן דעתו לזה או משום שידיו חמות קצת. לפיכך, בכל אופן — אחר הלישה והעריכה, חייבים במיוחד להזהר מאד

אכתי שיעור זמן חימוצו הילוך מיל. והשתא הלא אתי שפיר דברי הרא"ש גם לשי' הרמב"ם. אבל אם בפועל הגיע לכך "שנתחמם על ידי עסק הידים, אם יניחוהו בלא עסק, "מיד יחמיץ".

ועי' בהגה' מהר"ב פרענקיל לסי' זה (נדפסו בסוף השו"ע), שכ' על דברי המחבר ואחר שנתעסקו בבצק ונתחמם כו' נ"ב. כתוב בספר היקר (ויש דפוסים "בספר הישר") היינו אם ידוע שנתחמם. ע"כ". ואדמוה"ז אכן בתוך לשונו אשמעינן הא.

לכך דייק אדמוה"ז לכתוב דברי הרא"ש באחרונה, ובסגנון דבמה דברים אמורים. דהיינו, כל מה שאמרנו לעיל דשיעור חימוץ הוא מיל, וכהרמב"ם שאפילו נתעסק בבצק והפסיק עדיין ישנו לשיעור מיל, וגם מה שאמרנו דשהיות אינן מצטרפות וכו', כל זה לא אמרנו אלא בתנאי "כשעדיין לא נתחמם הבצק על ידי עסק הידים". אבל אם המציאות היא שכבר נתחמם, לא אמרנו. כי "לאחר שנתחמם על ידי עסק הידים" ליתא לשיעור האמור, אלא "אם יניחוהו בלא עסק מיד יחמיץ. מעתה הרי שוב לא קשיא קושית הרמ"א. ומסתברא שגם הרמ"א עצמו פירש כן בדברי הרא"ש. אלא כל מה שהקשה, איך מתאים מש"כ הב"י בסתם דין ת"ה דשהיות אינן מצטרפות לדעת הרא"ש והרי כבר נתעסק בו בידים. אולם השתא דאמרין דלצדדים קאמר המחבר, דרק אם לא נתחמם אזי אין שהיות מצטרפות, תו לק"מ.

והשתא מובן גם דזהו פשר חילוק הלשונות והדינים. גבי נתחמם הבצק מעסק הידים, דהיינו כאשר אנו מרגישים שנתחמם — כ' "מיד יחמיץ". אך מאידך גיסא, אם לש במקום חם, אפילו אינו מרגיש חום בבצק, "אם שהה הבצק בלא עסק, יכול לבוא לידי חימוץ אפילו בפחות משיעור מיל".

7. הבאתי דוקא ל' שו"ע אדמוה"ז, כי בו מבואר ומפורט הדין יותר. ל' המחבר בשו"ע (סעיף א', ה') הוא: "אין לשין במקום השמש". "עברה ולשה תחת השמש הפת מותרת".

8. ושוב א"צ לדחוק כמו שכ' המשנ"ב בביאה"ל שם דמה שהרמ"א לא השיג כאן על דברי המחבר בשם הרא"ש, משום דחזר בו.

מאד בשהיה כל שהיא. ועי' במשנ"ב (ס"ק יח) שיש — שמחמת חישובים כספיים להרויח זמן הפועלים — הנה אחרי הניקוב כשמניחים המצות על המקלות להכניסן לתנור, ממתינים עד שיתקבצו כך וכך מצות, והתנור יתפנה לקבל יותר ממקל אחד]. ואם שהו המצות אחר גמר העסק לפני אפייטן, יש לעשות שאלת חכם אם המצות כשרות⁹.

מאד בשהיה כל שהיא. ועי' במשנ"ב (ס"ק יח) שכבר הזהיר ע"ז מאד וכ': "ולפי זה צריך לזהר מאד לאחר שערכו ורידדו המצה ומניחים אותה לפני המנקה, שינקר אותה מיד וגם אחר הניקור יראו לרדותה תיכף לתנור, כיון דלאחר שנתעסקו בה מחמצת מיד שמסלקין את הידים ממנו וכדו". נוח"ו לא כמו

9. ראיתי מביאים בשם תשו' מהרש"ם שהקיל בזה עד "איזה מינוטין", אך יש מחמירים בזה הרבה יותר.

להוציא הקדושה מאכילת מצה

מוציא – מצה: היינו שנזכה להוציא הקדושה מאכילת מצה, שנזכה בכל השנה לאכול אכילת קודש.

(ישמח ישראל)

הגאולה תהי' בזכות האמונה כביציאת מצרים

הנה ידוע מאמר חז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה, ולכאורה קשה קצת להבין האיך כוללים את כל התורה כולה במצוה אחת, אבל כשנעמיק בזה נראה שבאמת היא כך, שהאמונה היא הצור ומחסה שנותנת לנו כח ועוז לעמוד בתורתנו הקדושה וקיום כל מצוותיה, ומכח אמונה זו שמאתו לא תצא הרעות נזכה לכל הטובות והישועות ולגאולה האמיתית.

והנה במצרים זה היה העיקר שבעבורו זכו להיגאל, כמו שאמר השי"ת לישראל למען יאמינו וגו' וכן הי' כדכתיב ויאמן העם, שהשי"ת רצה בעיקר שאנחנו עם בני ישראל נשריש בלבבינו אמונתו יתברך באמיתיות, כי זה מבצר עוז קיומנו עד עולם. וזה כימי צאתך מארץ מצרים, היינו כמו שאז היה העיקר האמונה כמו כן עתה תהיה הגאולה שלימה במהרה בימינו על ידי האמונה, ועל ידי זה נזכה שיראינו נפלאות במהרה בימינו אמן.

(דברי שלום)